

Zhytomyr Ivan Franko State University Journal.
Philosophical Sciences. Vol. 1(87)

Вісник Житомирського державного
університету імені Івана Франка.
Філософські науки. Вип. 1(87)

ISSN: 2663-7650

УДК 27:124.4

DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.1(87).2020.38-51

МІЖХРИСТІЯНСЬКИЙ ДІАЛОГ ТА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОСНОВ СОЦІАЛЬНОГО ІДЕАЛУ В СИТУАЦІЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

А. О. Кислий*

Стаття присвячена релігієзнавчому аналізу сучасного стану та тенденції реалізації міжхристиянського діалогу. Його розгляд крізь призму умов ситуації невизначеності зумовлений не лише світоглядною кризою й пошуками соціального ідеалу для інтеграції теперішнього суспільства, а й неоднозначними оцінками способів його досягнення при дискурсі як у світській, так і в релігійній сферах. Встановлено, що складність цього питання полягає у конфесійних особливостях позиціонування Церкви в глобалізованому світі. Першочергово це стосується суперечок про догматичну істинність як підставу збереження канонічної ідентичності.

Здійснено аналіз різновидів міжрелігійного діалогу в сучасному суспільстві (дискурсивний, гуманітарний, секулярний, внутрішній). На основі цього стверджуємо, що як релігійний плюралізм, так і конфесійна ідейна конкуренція передбачає розбіжність позицій учасників діалогу. Тому реальний міжхристиянський діалог, щоб бути ефективним у сучасних умовах, повинен уникати полеміки про доктринальні питання. Нами з'ясовано, що в умовах динамічності та суперечливості сучасних суспільних процесів міжхристиянський діалог варто розглядати як чинник суспільної стабільності. Проте розуміння екуменічного діалогу, як процесу об'єднання всіх конфесій з метою вирішення наявних соціальних і духовних проблем, виявляється передчасним. Доведено, що наявні умови стрімких змін соціального буття вимагають від християн переосмислення відношення до нинішніх пріоритетів існування з метою формування стійких ціннісних координат духовного життя. Для сучасних церков набуває значення концепт багатогранної конвергенції як важливої для сталого розвитку суспільства. Наголошено на значущості християнських цінностей: любов, милосердя, справедливість, людяність, свобода, мир, засудження пороків і гріхів, як конструктивних для розвитку теперішнього суспільства в ситуації невизначеності і цивілізаційних викликів.

Ключові слова: міжхристиянський діалог, соціальний ідеал, ситуація невизначеності, християнські цінності, екуменізм, повсякденність

*Кандидат філософських наук, доцент, докторант кафедри богослов'я та релігієзнавства (Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, м. Київ)

ORCID: 0000-0001-8988-8242

a.kysliy@ukr.net

INTER-CHRISTIAN DIALOGUE AND THE FORMATION OF VALUE BASES OF THE SOCIAL IDEAL IN SITUATIONS OF UNCERTAINTY

A. O. Kysliy

The article is devoted to the religious analysis of the current state and trends in the implementation of inter-Christian dialogue. Its consideration through the prism of the conditions of the situation of uncertainty is due not only to the worldview crisis and search for a social ideal for the integration of today's society, but also ambiguous assessments of ways his achievements in discourse in both secular and religious spheres. It is established that the complexity of this issue consists in the confessional features of the Church's positioning in a globalized world. This is first and foremost concerns disputes about dogmatic truth as a basis for preserving canonical identity.

The types of interreligious dialogue in modern society (discursive, humanitarian, secular, and internal) were analysed. Based on this, we argue that both religious pluralism and confessional ideological competition implies a divergence of positions of the participants in the dialogue. We consider that real inter-Christian dialogue can be effective in modern conditions; it must avoid controversy about doctrinal issues. We have found that in the conditions of dynamism and contradiction of modern social processes of inter-Christian dialogue should be considered as a factor of social stability. However, understanding ecumenical dialogue as a process of uniting all denominations in order to address existing social and spiritual problems turns out to be premature. It is proved that the existing conditions of rapid changes in social life require from Christians rethinking attitudes to current priorities of existence in order to form stable values coordinates of spiritual life. For modern churches the concept of multifaceted convergence as important for the sustainable development of society. Emphasis is placed on the importance of Christian values: love, mercy, justice, humanity, freedom, peace, condemnation of vices and sins as constructive for the development of today's society in a situation of uncertainty and civilizational challenges.

Keywords: *Inter-Christian Dialogue, Social Ideal, Situation of Uncertainty, Christian Values, Ecumenism, Everyday Life*

Постановка проблеми. Глобальні тенденції в соціальній, фінансовій, економічній, політичній та інформаційно-технічній сферах сучасного суспільного життя є викликом для його сталого розвитку через збільшення кількості ситуацій невизначеності, а також для збереження і розвитку духовного різноманіття людства. Процес формування єдиного світового простору поставив на перший план питання зростання якості зв'язків і взаємозалежності між народами, культурами, країнами при умовах поглиблення соціальних і духовних проблем сучасного світу. В даному контексті важливе значення має налагодження і зміцнення конструктивної взаємодії між представниками різних релігій. Її невід'ємною складовою постає міжхристиянський діалог.

Традиційні церкви та нові релігійні організації, зрівнявшись у можливості бути представленими в тому чи іншому соціумі, постали перед проблемою вибору пріоритетів у ціннісній сфері. При змінах геополітичної карти світу, коли в орбіту міжнародних відносин потрапили різні народи, держави, релігії, значення міжхристиянського діалогу піднялося на новий рівень. Представники різних конфесій визнають високі заслуги діалогу між релігійними спільнотами, окремими групами та особами у всіх суспільних сферах, що спрямовані на розгляд суперечливих і конфліктних питань та пошук ефективних засобів порозуміння, примирення, організації толерантного співжиття. Саме взаєморозуміння і готовність до діалогу в християнстві, як свого роду підсумок тисячолітньої історії, важливі для сталого розвитку теперішнього суспільства загалом та європейських

країн зокрема. Адже християнська церква має цінності та ідеали, що наділені, як видається, конструктивним потенціалом для суспільного розвитку. Місія християнських церков все більше полягає у служінні не окремим спільнотам чи особам, а всьому людству, що переступило поріг потужних конфліктів інтересів. Тому для сучасної релігієзнавчої і богословської думки актуальним є пошук і обґрунтування теоретичних моделей та практичних основоположних світоглядно-ціннісних засад суспільного ідеалу як граничного образу досконалого суспільного співжиття.

Ступінь наукової розробленості.

Сьогодні проблемі міжхристиянського діалогу приділяється значна увага зі сторони як богословської, так і світської літератури. Зіткнувшись з новою соціальною та ідейною реальністю в ХХ столітті, християнство повинне шукати шляхи для об'єднання з метою протидії антихристиянським силам. Духовно-моральні ідеали християнства визнаються вагомими переважно для спільнот вірних, але від адекватності ставлення всіх християнських конфесій до повсякденного життя залежить доля християнства у світі.

Різні аспекти міжрелігійного та міжхристиянського діалогу як концептуальної моделі розвитку суспільства на основі християнських цінностей є об'єктом вивчення вітчизняних релігієзнавців: М. Бабія, В. Бондаренка, В. Єленського, С. Здіорука, О. Кисельова, А. Колодного, М. Мариновича, О. Сагана, Л. Филипович, Ю. Чорноморця, П. Яроцького та ін. Варто наголосити на важливості дослідження Н. Іщук, яка працює над філософсько-релігієзнавчим аналізом православної теології діалогу у контексті загальних тенденцій розвитку сучасної християнської

теології та духовної ситуації сьогодення [7]. Вона доводить, що сучасне і майбутнє Православної церкви буде залежати від її здатності вести діалог у всіх його внутрішніх та зовнішніх ціннісних проявах. Займаючись пошуком і відновленням класичного протестантизму та досліджуючи міжхристиянський діалог, Б. Літгдзон звертається до питання про "видиму" та "невидиму" церкву. На його думку, песимістичні настрої окремих церков щодо майбутнього екуменічного проекту витікають з того, що власна еклезіологія не буде екуменічною у своїй основі. Сучасний екуменічний консенсус відкидає розмови про невидимість церкви і замість цього прагне до "повної видимої єдності". Для цього необхідно сконцентрувати увагу на розумінні взаємозв'язку між божественною благодаттю та людською діяльністю. Джерело життя церкви невидиме, так і її союзні зв'язки – невидимі, але її складають люди, і їхня єдність, і їхні спільні справи не можуть бути просто невидимими. Церква – це складна єдність видимого і невидимого, і тому багато екуменістів віддають перевагу ідеї руху від невидимості до видимості, пошуку видимої єдності екуменізму та еклезіології [15].

Аналіз даної проблеми потребує звернення до офіційних церковних документів та праць представників християнської теології, насамперед: патріархів Варфоломія I (Архондоніса) та Кирила (Гундяєва); митрополитів Йоана (Зізіуласа), Каліста (Уера), Філарета (Вахромеєва); архімандрита К. Говоруна; діакона А. Кураєва; пап Івана Павла II та Бенедикта XVI, кардиналів Й. Віллебрандса, В. Каспера, Е. Кассіді, К. Коха, А. де Любака; протестантських теологів Ф. Поттера, К. Райзера, В. Темпла та ін. Фахово займається екуменічними питаннями Митрополит Пергамський Й. Зізіулас. Перспективу подолання релігійного консерватизму православ'я

у відображенні суспільних процесів, основу сучасного й майбутнього буття Церкви, суспільства та всього християнства, він бачить, в онтології спілкування. Живою реальністю Церкви в контексті сучасності є повернення до еклесійних проблем, побудованих на основі євхаристійної єдності і цілісності, що є передумовою спілкування усіх християн у спільноті, якій властива есхатологічна завершеність [6].

Досліджуючи основні екуменічні події після II Ватиканського собору К. Колберг доводить, що сьогодні необхідно враховувати нові досягнення в екуменізмі та еклесіології. Остання стикається з суттєвими світовими зрушеннями, які вимагають від неї переосмислення своїх методів і сфер фокусування діалогу. Контекст значних зусиль еклесіології спрямований на необхідність реагувати на виклики часу, що мають широкий діапазон дії. Відтак К. Колберг називає такий процес переходу до нової фази прагнення до єдності християн появою нової екуменічної парадигми: вона діє одночасно як у глобальному, так і в локальному контексті, культивує спільну практику, все менше переймаючись порівнянням догм. Еклесіологія в своїй перспективі сходиться з інтересами екуменізму в сфері соціальної практики. Тут їх загальні траєкторії розгортаються, значною мірою поглиблюючи взаємозв'язок [13].

Окреслення невирішених питань, порушених у статті. Для вітчизняного та світового релігієзнавства залишається досить широкий спектр дослідження міжхристиянських відносин, що пов'язаний з динамікою змін сучасних релігій як відповіді на вимоги часу та "повернення релігії" (В. Єленський) у сферу реальних суспільних процесів, що характеризуються суперечливістю та невизначеністю. Тому важливими та

перспективними бачиться розгляд значимості міжхристиянського діалогу як чинника суспільної стабільності.

Тому **метою роботи** є аналіз міжхристиянського діалогу та його світоглядних особливостей, а також ціннісних основ християнського соціального ідеалу із врахуванням ситуації невизначеності та глобальних викликів, із якими нині зіштовхується суспільство. Пошук ціннісно-світоглядних основ суспільного ідеалу, що відображають відношення людей до дійсності, і обґрунтування теоретичних моделей його аналізу здійснюємо на основі розгляду сучасних процесів міжхристиянського діалогу. Це дозволить визначити граничні межі досконалості суспільного майбутнього, тому суспільний ідеал мислиться як цілепокладаючі духовно-моральні принципи позитивних соціальних змін. Відповідно, *об'єктом дослідження* є сучасний міжхристиянський діалог та його значимість при формуванні ціннісних засад соціального ідеалу, спроможного сприяти консолідації суспільства в умовах цивілізаційних викликів. Ми хочемо показати важливість християнських цінностей не лише в історичній ретроспективі, а й у формуванні пріоритетних шляхів розвитку сучасного світу. Припускаємо, як *гіпотезу дослідження*, що християнство не може фундаментально впливати на динамічність світу, але воно залишається, так би мовити, духовно-моральним арбітром суспільних процесів. Адже, не дивлячись на те, що суспільство сьогодні як ніколи потребує адекватних теоретичних проєктів, у вітчизняній філософській думці аналіз феномена суспільного ідеалу, що залишається предметом широкого дискурсу як у світській, так і в релігійних сферах, не знайшов належного місця.

Для об'єктивності результатів дослідження автор використовує такі

методи як: гіпотетико-дедуктивний, що дозволяє на основі вивчення соціального досвіду людського співжиття, перевірити та обґрунтувати ціннісні основи формування і позитивного розвитку суспільства; порівняльно-історичний, що допомагає з'ясувати і порівняти своєрідність конфесійних поглядів щодо міжхристиянського діалогу; принцип детермінізму сприяє дослідженню причинно-наслідкових зв'язків виникнення й еволюції різних підходів до питання міжхристиянського діалогу та ціннісних основ соціального ідеалу. При цьому головним у дослідженні є принцип толерантності, що передбачає діалог в умовах релігійного й нерелігійного світоглядного плюралізму.

Дискусія і результати.

Міжхристиянські відносини мають давню, складну і досить суперечливу історію. На перетині XIX-XX століть на хвилі розмежування між світською та духовною владою, виділення християнської релігії у відокремлену сферу, тобто витіснення її з громадської у приватну царину життя, виникає екуменічний рух. У вузькому сенсі, екуменізм – це ініційований в рамках ліберального протестантизму християнський рух, що спрямований на об'єднання всіх християнських церков. Він розвивається як необхідність демонстрації християнської єдності і узгодженої дії перед викликами глобального, постмодерного, секулярного світу. Не дивлячись на тривалу історію суттєвих індивідуальних і групових ініціатив багатьох церковних діячів і релігійних мислителів, екуменізм має як своїх прихильників та реалізується через різні інститути, так і зустрічається з труднощами неприйняття і нерозуміння зі сторони різних досить авторитетних суб'єктів. Інтереси церков нині суттєво доповнюються сферою зовнішніх зацікавлень. Для них все більше характерна не тільки

духовно-моральна опіка над вірними та захист своїх віросповідних істин, місіонерство серед невіруючих та інославних, але й міжхристиянський діалог. Його світові масштаби вимагають формулювання таких ідеалів, принципів, напрямів, форм, моделей діяльності, які дозволять визначити основи соціального ідеалу, потрібного для порозуміння в умовах теперішніх викликів і ситуації невизначеності. Очевидно, що в ряді спроб налагодження міжхристиянських відносин криється значний пласт соціальних проблем.

Принциповою позицією у побудові сучасного міжхристиянського діалогу є відмова від монологу в комунікації, від будь-якої форми зверхності й управління, від підпорядкування одного суб'єкта іншому на основі авторитету. Тобто, він у своїй суті демократичний на відміну від егоцентричних, авторитарних, деспотичних манер монологу, адже апріорі очікується, незважаючи на співрозмовника, що ваша позиція буде почута, зрозуміла, засвоєна і стане стимулом до дії. Діалог – це надзвичайно багатозначні й різномасштабні міжсуб'єктні відносини, адже саме поняття "суб'єкт" може позначати як конкретну особистість, так і будь-яку людську спільноту, від сім'ї, що має цілісну духовну єдність, до людства у цілому. Таким чином, змістовий діапазон поняття "міжхристиянський діалог" полягає у тому, що воно здатне позначити весь широкий спектр міжсуб'єктних взаємозв'язків християнства у соціально важливих сферах моралі, просвіти, мистецтва і, звичайно, економіки, політики, права тощо.

Розглядаючи сутнісні аспекти діалогу, більшість філософів та теологів схиляються до думки, що сучасна цивілізація є результатом спільної, часто суперечливої, але важливої історичної пам'яті. Вона складається із

міжкультурних, міжнаціональних, міжрелігійних взаємодій та запозичень. В результаті складності визначення, що є "цим" (своїм), а, що насправді є "іншим" (чужим), створюється напруженість і непорозуміння. "Інший" може бути досить близьким і знайомим, але все ж таким далеким, оскільки розглядається як загроза цінностям власної ідентичності та особистому способу життя, що є найдорожчими для людини [9].

Діалог, який ведуть між собою християнські теологи та релігійні діячі, першочергово стосується суперечливих явищ догматичної істинності. Спільним у їх визначенні є те, що конфесійна істина має абсолютний трансцендентний характер, вона позаісторична, не залежить ні від часу, ні від простору. Оскільки істинність релігії є фундаментальною для людини, то віротерпимість і толерантність, що обумовлені соціальними чинниками, не можуть бути підставою її порушення. Тому міжхристиянський діалог, зіткнувшись з ліберальною парадигмою плюральності релігійної істини, виявився в ситуації складних протиріч.

Традиційна консервативність, відображена у канонізованих релігійних текстах, не володіє ресурсом для вирішення подібних труднощів. Це означає, що конфесійні стереотипи, які мають догматичні риси й домінували у свідомості народів і суспільств протягом тисячоліть, були і залишаються головними перешкодами на шляху налагодження дієвого діалогу, потрібного в умовах зростання цивілізаційних викликів і суспільної нестабільності.

Однією з особливостей релігійної сфери є невизнання конфесіями права на істину за іншими. Ступінь причетності християн до діалогу, як правило, залежить від глибини зустрічі зі священною цариною. Але, як показують дослідження різних проявів і тлумачень священного, вони

виникають на спільній основі: представники всіх християнських конфесій переживають його неоднаково, формують різноманітні ідеї, які черпають з авторитетного джерела – Святого Письма. Причетність до єдиного вчення Христа, яке розвивається на біблійному ґрунті, це те, що єднає християн різних традицій. Віра у Бога – це всесвітній вимір християнства, який скрізь один і той самий, бо об'єднує людей у Христі й одночасно має конфесійні, національні, культурні та персональні вирази. В ньому беруть свої початки й конфесійні особливості бачення християнського соціального ідеалу. Він мислиться по-різному, але основні ціннісні контури виявляються на зразок нового одкровення суперекуменізму релігії майбутнього як взаємної відкритості різних релігій по відношенню один до одного і їх взаємозбагачення, яке однак не повинно вести до синкретизму, злиття, втрати ідентичності. Якщо християни усвідомлять, що їх спільне джерело дозволяє виявити такі цінності, що будуть перевершувати різноманітність, і можливість бути поєднаними цими вічними християнськими істинами, міжхристиянський діалог матиме нову якісну перспективу взаєморозуміння для всього як релігійного, так і світського загалу.

Важливою для вітчизняної академічної науки та українського суспільства є проблема діалогу між усіма православними церквами, адже результативні зустрічі між ними розпочались лише у другій половині ХХ століття. Досвід спілкування православних церков показав, що вони зберегли неперервну спадкоємність апостольської традиції та автентичну ортодоксальну христологічну віру, але висловлюють її різними мовами. При цьому в православному середовищі залишається низка пастирських та богослужбових питань загальноцерковного рівня. Сьогодні

освічені православні богослови, священники та миряни переважно схвально сприймають результати діалогу, але є й такі, які намагаються продемонструвати свої прерогативи в цьому процесі. Так, Великий Собор Православної Церкви, що відбувся у червні 2016 року на Криті з приводу сучасних суспільних проблем зібрав десять Помісних Православних Церков. Суперечки у процесі попередньої підготовки документів, в першу чергу з питання автокефалії та способу її проголошення, стали причиною відмови Московського та ряду інших патріархатів від участі у Соборі. В кінцевому рахунку рішення Священного Синоду Константинопольського Патріархату від 11 жовтня 2018 року про надання автокефалії Церкві України привели до заяви Російської православної церкви та очікувано Української православної церкви (МП) про припинення євхаристичного спілкування зі Вселенським патріархатом. А зустріч Предстоятелів та делегацій Помісних Православних Церков в Аммані 26 лютого 2020 року, скликана за ініціативи Єрусалимського патріарха Феофіла, яка збрала лише чотирьох предстоятелів автокефальних православних церков – Єрусалимської, Російської, Сербської, Чеських земель і Словаччини, за участі Румунської та Польської делегацій – засвідчила небезпеку розколу в рамках Православного спілкування.

Крім того, на Всесвітньому Російському Народному Соборі, що зібрався у 2016 році за ініціативи Патріарха Московського і всієї Русі Кирила, виникла гостра дискусія з приводу сучасного "войовничого секуляризму". Її ключовим посилом стало, по-перше, наступне: "Секулярний світогляд, що активно експортується Західною цивілізацією, покликаний зруйнувати внутрішнє духовне ядро інших цивілізацій, позбавити їх самоідентифікації і волі

до продовження самобутнього існування", а, по-друге, найбільш поширене західне християнство, і "саме суспільство, створене цією гілкою, відторгає сьогодні свої традиційні цінності" [4]. Така позиція викликана суттєвими суперечностями нового підходу до питань використання наукових досліджень медицини в репродуктивній сфері, контролю народжуваності, сурогатного материнства, визнання гомосексуальних відносин та таїнства шлюбу, виконання жінками священницького служіння. Ці питання перейшли зі сфери дискусії у практичне втілення. Треба вказати, що на даний час деякі ліберальні протестантські церкви не вважають моногамні одностатеві відносини грішними чи аморальними. Крім того, вони допускають до пастирського служіння відкритих гомосексуалістів. А в окремих Церквах, наприклад англіканській, жінки отримали право не лише пастирського служіння, а й висвячення в єпископи. І тому Російська Православна Церква закликає всі християнські громади Західної Європи і Америки підтримати стратегію протистояння глобальному розвитку "секуляристської антицивілізації". Такий суперекumenічний проект може означити не лише межі міжхристиянського і міжрелігійного діалогу, а й нову міжнародну систему правових і моральних координат, що визначені цінностями, спільними для провідних релігій та культур світу [4].

Маючи багаторічний досвід міжконфесійного діалогу, Православна церква усвідомлює, що спілкування з іншими конфесіями та християнськими традиціями дозволяє побачити багато спільних інтересів і подібностей, що свідчать про їх спільне коріння. Вселенський патріарх Варфоломій вважає, що зустріч з Іншим повинна привести до нового спільного життя в оточенні різних

поглядів і світоглядів, оновлення відкритого діалогу та взаємоповаги. Це особливо важливим є, як видається, в умовах все частішого стикання з ситуаціями невизначеності в суспільному бутті. Така дійсність повинна спонукати кожного замислитися над унікальними цінностями своєї віри, церкви, традиції, культури та богослов'я [2: 297]. Як наслідок, поглиблення любові до свого і розуміння потреби у відмові від зверхнього ставлення до Іншого і Інакшого, висловлюючи претензії на ексклюзивне володіння благодаттю Святого Духа. Православна церква розглядає питання продовження міжконфесійного діалогу через призму власної еклезіології, тобто об'єднання християнства навколо православ'я. Її позиція в цій царині залишається безкомпромісною, але і будь-яка активність з боку інших конфесій в соціальній сфері викликає у неї занепокоєння й маркується як така, що підриває як основи християнської віри, так і життя людини та суспільства на християнських засадах. Заяви православних, які лише себе вважають справжньою Церквою, є дисонансом для католиків та протестантів. Ортодоксальність та "природний" консерватизм Православної церкви може привести до того, що екуменічний рух ризикує зазнати поразки в боротьбі за православ'я [11: 296].

Історія свідчить, що в екуменічних відносинах було багато зроблено завдяки двостороннім та багатостороннім переговорам або договорам, які були укладені уповноваженими офіційними та високопоставленими лідерами. В результаті вони залишаються "духовним екуменізмом" лише для безпосередньо залучених чиновників. Не дивно, що спроби організувати міжхристиянський діалог з метою об'єднання всіх конфесій навіть в

межах екуменічного руху виявилися безплідними та утопічним. Функціонування церков, релігійних організацій та їхніх богословських ідей зводилось настільки до жорсткої конкуренції чи навіть самоочевидної ворожнечі, що сьогодні встановлення нового тону відносин є травматичними для релігійних лідерів.

Значною перешкодою для міжхристиянського діалогу є небажання його вести, що випливає з недостатньої сміливості і впевненості у збереженні канонічної ідентичності. Жоден керівник не має такої влади і відповідальності за людей як релігійний лідер, що сам по собі здатний вступати в духовні контакти від імені спільноти й служити способом спілкування як на міжконфесійному рівні, так і вчиняти дії у царині повсякденності віруючої людини, що рідко бувають легкими. Вони несуть відповідальність не просто перед власною совістю та вченням Церкви, яку репрезентують, а і перед Богом, що перевершує будь-що інше. Якщо офіційні лідери приймають рішення, яке незрозуміле, або не приймається мирянами чи рядовими членами, воно в кінцевому рахунку приречене на невдачу. Тому відправною точкою теології екуменізму, на думку А. Вендлундер, повинні бути не конфесійні доктрини та їх творці, а практична діяльність простих віруючих, що здійснюється на місцях, орієнтація на їх досвід та погляди [16].

Сплетіння міжконфесійного діалогу з людським життям, що відбувається в різних площинах: особистій, соціальній, політичній тощо – і сьогодні спонукає всіх ще раз поставити питання унікальності своїх світоглядних переконань. Спільні джерела і багатокультурні прояви християнства дозволяють побачити багато схожих інтересів і заявити про щирість своїх прагнень єдності з усіма християнами заради любові та

бажання ділитися своїми духовними багатствами [5]. Тобто, дієвість міжхристиянського діалогу визначається не лише богословським, міжцерковним рівнем, але й більш ширшим – від соціального до індивідуального (психологічного). Якщо раніше представники різних віросповідань жили замкнено, практично не спілкуючись з іновірцями та невіруючими, то у сучасному світі вони змушені постійно контактувати між собою в різних суспільних сферах.

Особливо активними є особисті зв'язки між окремими індивідами. Відбувається зростання кількості шлюбів між людьми різних релігійних переконань, що сприяє формуванню нового ціннісного розуміння "домашньої церкви", яка залишається осередком збереження та поширення конфесійної традиції. Оскільки християнський ідеал шлюбно-сімейних відносин є однією з найголовніших складових суспільного та особистого життя християн, в якому найчастіше й виявляються ціннісні ознаки міжконфесійних порозумінь, то сучасні церкви усвідомлюють його роль та значення як у збереженні власної конфесійної ідентичності, так і незворотності стосунків, що мають інтимну сторону. Приналежність до християнства виходить за межі особистої, сімейної, соціальної, етнічної, національної, політичної культури. Важливим тут є досягнення такого рівня свідомості, де духовне буде претендувати на першість у багатоманітності людського існування. Невірність обраних координат духовної взаємодії може лише продовжити непорозуміння, або, ще гірше, створити нові перешкоди. Хорватський протестантський теолог М. Вольф, якого вважають одним з

найвідоміших релігійних теоретиків нашого часу, доводить, що "приватна" і "суспільна" сфери релігії не можуть бути розділені, хоча вони повинні бути виділені. Тому сьогодні необхідно приділяти все більше уваги саме суспільному виміру і ролі християнської віри [3].

Сучасний міжхристиянський діалог помітно переорієнтовується на соціальну активність людини, визнаючи тим самим важливість для християнства відносно самостійної мирської сфери життєдіяльності. Проблеми тут виникають через те, що сучасна соціальна інституалізація, яка пронизана рефлексією повсякденності, викликає труднощі самоідентифікації. Відсутність традиційного досвіду її вирішення вимагає від християнства іншої соціальної дієвості. При цьому дистанція між сприйняттям трансцендентного у повсякденності і самою трансцендентністю збільшується, вказуючи на точку відліку можливого розгортання дискусії.

Сучасна ціннісна система секуляризованого світу, що розвивається за своїми особливими, непов'язаними з християнською мораллю, законами, має тенденцію розчинитись нав'язуванням різних світських інтересів. Для різних конфесій головною перешкодою у пошуку шляхів спільного визначення ціннісних засад нового соціального ідеалу є не лише досвід самовизначення, а й культурні відмінності як відповідь на цей досвід, що лежать в основі їхньої своєрідності через критику інших віровчень. Відповідно і самі концепти єдності Церкви конфесійно несхожі, що ускладнює можливість їх спілкування. На думку Л. Филипович, кожна Церква мету такої діяльності формує по-своєму. Але першочерговим для всіх є

бажання заявити про своє існування; сприяти власній ідентифікації поряд з існуючими релігійними напрямками, обґрунтовуючи власну унікальність; визначити своє місце серед інших; обмін духовним та історичним досвідом; презентація духовних та інтелектуальних сил; християнська інтеграція; підняття іміджу церкви і держави; представлення на світовому рівні власних соціальних ідей і проектів їх реалізації; налагодження відносин із спільнотами одновірців за межами країни тощо [10].

Звертаючись до робіт відомого американського дослідника Дж. Шарпа як автора ідеї про ненасильницьке протистояння, сучасні науковці приходять до висновку, що при визначенні підстав і принципів взаємнокорисного соціального результату для церков необхідно враховувати типи міжрелігійного діалогу. Перший тип, він називає, "дискурсивний діалог", що намагається виявити теоретико-догматичні подібності та відмінності різних релігійних систем, для того щоб знайти спільні точки перетину релігій. Другий – "гуманітарний діалог" пропонує побачити партнера по діалогу саме як людину, а не носія певної релігії. Третій тип – "секулярний діалог" – відбувається зустріч представників різних релігійних традицій для обговорення і вирішення загальнолюдських проблем – екології, соціальної справедливості, моральних цінностей, миру і свободи – тих, що можуть вести до покращення взаєморозуміння. Четвертий різновид – це "внутрішній діалог", що ґрунтується на осмисленні містичного досвіду кожної духовної традиції. Цей тип діалогу вельми перспективний, оскільки все більше загальноприйнятими переконаннями стає

те, що Бог відкриває Себе в кожній релігійній традиції і сутність релігійності лежить в містичному досвіді переживання єдності індивіда з Абсолютом. Тому, на думку В. Шохіна, ні богослови, ні світські вчені до цього часу не виробили чітких уявлень про шляхи міжхристиянського діалогу. Адже насправді "дискурсивний" і "внутрішній" діалоги переслідують, як правило, апологетичні цілі й можуть не стільки сприяти, як заважати цьому процесу, а "гуманітарний" і "секулярний" – фактично випадають з визначення "релігійного діалогу", адже в них немає суто релігійного аспекту [12]. Церковні правила, норми, обряди, на думку "сучасних християн", відображають певну культурну епоху і мають лише історичне значення. Вони, на відміну від символу віри, безнадійно застаріли для теперішнього світу, що швидко і динамічно змінюється.

Світська буденність наскільки поглинає релігійність людини, що не дозволяє мирянину апелювати до Бога у своїх життєвих справах, а священнику виконувати свою місію словом, молитвою, ділом і прикладом життя. Адже в своїй діяльності вони керуються не тільки духовними і моральними орієнтирами, а й часто матеріальними благами. Тому на християн чекає наполеглива робота для того, щоб збагнути і подолати велику силу стереотипів конфліктного мислення. Необхідною умовою організації плідного діалогу між ними має бути, як видається, терпимість, рівноправність, добровільність і відкритість у взаєминах, неупередженість сприйняття й оцінки різних точок зору, конструктивність, тобто націленість на позитивні результати і, звичайно, організованість та координованість дій. Релігійний плюралізм, на відміну від конфесійної

ідейної конкуренції та розбіжностей позицій учасників діалогу, вимагає відмови від критичного розгляду доктринальних питань, адже його початок означатиме кінець діалогу. Тому реальний міжхристиянський діалог, що підтверджується дієвістю та результативністю, повинен уникати полеміки і вестися партнерами не заради формальних досягнень. Дж. Вайгель, створюючи життєпис Івана-Павла II, стверджує, що папа зробив сміливу пропозицію для всіх християн "перестати думати про справу об'єднання християн як про переговори на зразок тих, що мають місце між компаніями і профспілками". У цьому процесі не повинно бути торгів та загравань з метою перемоги: "Християни не будують християнську єдність. Єдність церкви забезпечив Христос, а завдання екуменізму полягає в тому, щоб явити цю наперед дану єдність на арені історії" [1: 734].

Фундаментальними для діалогу є сформовані універсальні християнські цінності та ідеали, що дозволяють, зберігаючи свою релігійну самобутність, установлювати напрямок позитивних соціальних змін. Такі поняття, як людяність, свобода, любов, мир, милосердя, справедливість, засудження пороків і гріхів притаманні всім конфесіям і є конструктивними, якщо орієнтують людину і суспільство на цінність життя. Зокрема, це стосується інтересу до стійких морально-етичних координат у перспективі формування світової системи правових, політичних, економічних відносин. Традиційні бачення християнського соціального ідеалу переосмислюються й адаптуються до нової соціальної реальності, яка характеризується відкритістю і нелінійністю розвитку. Його нинішній соціальний вимір

полягає в тому, що жорстке розмежування між християнами стає не тільки непродуктивним, а й абсолютно шкідливим як для Церкви, так і для суспільства.

Міжхристиянський діалог та інші способи зближення, на думку К. Говоруна, повинні суттєво доповнюватись співпрацею церков у публічній площині. Це не означатиме заміну теологічних бесід, але прагнення досягнути загального суспільного блага може допомогти їм продовжувати наближатися один до одного, особливо якщо для цього є сприятливі умови [14]. Сучасний екуменічний діалог вийшов за свої власне релігійні межі і виділяється як якийсь імператив, що вимагає концептуальної розробки та інституційного оформлення його соціального рівня. Він розуміється як процес формування ціннісних основ соціального ідеалу, базовими для якого є інтенції, що спонукають послідовників різних конфесій вступати в контакт один з одним. Наприклад заяви, що зроблені на Великому і Святому Соборі Православної Церкви у 2016 році, дозволяють стверджувати, що церкви все більше стають на шлях порозуміння в суспільній сфері відносин. Це стосується широкого кола питань можливої співпраці – від глобальних до глибоко індивідуальних, насамперед, захисту людської гідності і збереження миру; протидії секуляризації, насильства, розбещенню, наркотичної та інших видів залежностей, расизму, гонки озброєння, утиску окремих соціальних груп; соціальна нерівність; обмеження прав людини; економічна відсталість; нерівномірний розподіл або повна відсутність необхідних життєвих благ; голод мільйонів людей; руйнування навколишнього середовища;

застосування біомедичних процедур тощо [8]. І це далеко не повний перелік всього того, що викликає занепокоєння у сучасного людства.

Міжхристиянський діалог вимагає як поваги до інших конфесійних ідеалів, так і не допускає насадження власних. Він припустимий лише при забезпеченні всіх віруючих перспективою взаємного співробітництва і співіснування, побудованого на основі толерантності, терпимості, щирості, любові, поваги до всіх людей, що мають релігійні чи не релігійні переконання. Оскільки богословські та віросповідні конфесійні істини розглядаються християнами як найбільші святині і їм намагаються гарантувати сталість, то міжхристиянський діалог все більше зосереджується на недоктринальній тематиці. Сучасна і майбутня співпраця між різними гілками християнства, незважаючи на значні розбіжності у вченні, найбільш можлива і важлива на соціальному рівні. Вона не лише забезпечує зближення християнських організацій та окремих християн, а й поглиблює можливість об'єднання в різноманітних практичних поступках. Такі взаємини часто визначаються не офіційною позицією та настановами Церкви, а тим, наскільки близько віруючі стикаються у своєму повсякденні з соціальними проблемами, що є викликом для всіх незалежно від їх конфесійної приналежності. Такий діалог, що відбувається в умовах спільної соціально активної діяльності, сприятиме безконфліктному співіснуванню.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, по-перше, на фоні сучасних глобальних економічних і політичних процесів, соціальних і духовних зрушень

безумовною є соціальна значимість встановлення та ведення міжхристиянського діалогу.

По-друге, жорстка полеміка, конкуренція чи навіть очевидна ворожнеча між християнськими церквами, як і спроби організувати екуменічний діалог з метою об'єднання всіх конфесій виявляються безплідними, утопічними та неефективними для вирішення соціальних і духовних проблем.

По-третє, теоретичні моделі формування спільних християнських аксіологічних засад суспільного ідеалу є суттєвим аргументом у виробленні пріоритетів сучасного і майбутнього розвитку соціальної царини. Це веде до визрівання цілепокладаючих засад буття людини, що будуть зводитись не лише до абстрактної ідеї індивідуального вибору шляху вдосконалення та спасіння, а й активізують вирішення життєствердних завдань сьогодення. Їх практична дієвість та результативність в соціальній площині підтверджується готовністю християн до взаєморозуміння і діалогу за умови усвідомлення того, наскільки певні аспекти суспільного життя визнаються безперечними, а окремі з них потребують удосконалення з метою формування позитивних стійких духовно-моральних координат соціальних змін.

Перспективним для подальших досліджень є ідея світового екуменізму. Вона викликана необхідністю широкого залучення до участі в діалозі не тільки послідовників християнського віросповідання, а й лідерів всіх провідних релігій світу. Особливої уваги вимагає діалог між християнами і мусульманами як на міжнародному, так і на локальному рівнях, адже дозволить вирішити назрілі соціальні

питання, що викликані складними світовими інтеграційними процесами та сприятиме упередженню можливих конфліктів, що визрівають на релігійному ґрунті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вайгель Дж. Свідок надії: Життєпис Папи Івана-Павла II / пер. з англ. Романа Скакуна. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2012. 1062 с.

2. Варфоломій Вселенський Патріарх. Віч-на-віч з тайною. Православне християнство у сучасному світі / пер. з англ. Дарина Морозова. Київ: Дух і Літера, 2011. 360 с.

3. Вольф М. По подобию Нашему: Церковь как образ Троицы / пер. с англ. Ольга Розенберг. Черкаскы : Коллоквиум, 2012. 397 с.

4. Глобальные вызовы. Религия и секуляризм в современном мире. Всемирный Русский Народный Собор : веб-сайт. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://vrns.ru/news/4178> (дата звернення: 17.03.2020).

5. За життя світу. На шляху до соціального етосу Православної Церкви. РІСУ – Релігійно-інформаційна служба України: веб-сайт. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://risu.org.ua/ua/index/resources/church_doc/ecumenical_patriarchate_doc/79457/?utm_source=gravitec&utm_medium=push&utm_campaign= (дата звернення: 03.04.2020).

6. Зізіулас Й. Буття як спілкування. Дослідження особистості і Церкви / пер. з англ. Київ: Дух і Літера. 2005. 276 с.

7. Іщук Н. В. Сучасна православна теологія діалогу: монографія. Київ : ПФ "ПП "Фоліант", 2018. 304 с.

8. Місія Православної Церкви в сучасному світі. Київське православ'я. Міжнародний науковий проект : веб-сайт. URL: <http://kyiv-pravosl.info/dokumenty-vsepravoslavnoho-soboru/misiya> (дата звернення: 07.03.2020).

9. Онтологія діалога: метафізический и религиозный опыт

/ Рос. ин-т культурологии; Филос.-культурол. исслед. центр "Эйдос". Глав. ред. Л. М. Морева. СПб., 2002. 304 с.

10. Филипович Л. Традиційні Церкви України в системі міжнародного міжрелігійного діалогу. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://irs.in.ua/print/23727> (дата звернення: 05.03.2020).

11. Шишков А. Два екуменизма: консервативные христианские альянсы как новая форма экуменического взаимодействия. *Государство, религия, церковь в России и за рубежом*. 2017. № 1. С. 269–300.

12. Шохин В. К. Диалог религий: идеология и практика. *Альфа и Омега*. 1997. № 1(12). С. 281–295.

13. Colberg K. Ecumenical Ecclesiology in its New Contexts: Considering the Transformed Relationship between Roman Catholic Ecclesiology and Ecumenism. *Religions*. 2018. № 9 (10). P. 291–303 doi:10.3390/rel9100291.

14. Hovorun C. Ecumenism: Rapprochement Through Co-Working to Reconciliation *Religions*. 2017. № 5 (8). P. 70–77. doi:10.3390/rel8050070.

15. Littlejohn B. Believing in the Church: Why Ecumenism Needs the Invisibility of the Church. *Religions*. 2019. № 10. P. 104–118. doi:10.3390/rel10020104.

16. Wendlinder A. Ekklesia and Ecumenism in the Body of Christ: Unity from the Ground-Up. *Religions*. 2018. № 9 (12). P. 390–401 doi:10.3390/rel9120390.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Vaihel, Dzh. (2012). *Svidok nadii. Zhyttiepys Papy Ivana-Pavla II [Witness of Hope. The Biography of Pope John Paul II]*. / per. z anh. Romana Skakuna. Lviv: Vydavnytstvo Ukrainskoho katolytskoho universytetu (in Ukrainian).

2. Varfolomii, Vselenskyi Patriarkh. (2011). *Vich-na-vich z tainoiu. Pravoslavne khrystyanstvo u suchasnomu sviti [Encountering the Mystery. Understanding Orthodox Christianity Today]* / per. z anh. Daryna Morozova. Kyiv: Dukh i Litera (in Ukrainian).

3. Volf, M. (2012). *Po podobiju Nashemu: Cerkov' kak obraz Troicy [After Our Likeness: The Church as the Image of the Trinity]* / per. s angl. Olga Rozenberg. Cherkassy: Kollokvium (in Russian).
4. *Global'nye vyzovy. Religija i sekularizm v sovremenom mire. [Global challenges. Religion and secularism in the modern world]* Vsemirnyj Russkij Narodnyj Sobor: veb-sajt E-resource. Access mode: <https://vrns.ru/news/4178> (last accessed: 17.03.2020) (in Russian).
5. *Za zhyttia svitu. Na shliakhu do sotsialnogo etosu Pravoslavnoi Tserkvy. [For the Life of the World. Toward a Social Ethos of the Orthodox Church]* RISU – Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy: veb-sajt. E-resource. Access mode: https://risu.org.ua/ua/index/resourses/church_doc/ecumenical_patirchate_doc/79457/?utm_source=gravitec&utm_medium=push&utm_campaign= (last accessed: 03.04.2020) (in Ukrainian).
6. Zizioulas, Y. (2005). *Buttia yak spilkuvannia. Doslidzhennia osobystisnosti i Tserkvy. [Being as Communion: Studies in Personhood and the Church]* / per. z anhl. Kyiv: Dukh i Litera (in Ukrainian).
7. Ishchuk, N. (2018). *Suchasna pravoslavna teolohiia dialohu: monohrafiia. [Modern Orthodox Theology of Dialogue]*. Kyiv: PF "PP "Foliant" (in Ukrainian).
8. *Misiia Pravoslavnoi Tserkvy v suchasnomu sviti. [The Mission of the Orthodox Church in the Modern World]* Kyivske pravoslavia. Mizhnarodnyi naukovyi proekt: veb-sajt. E-resource. Access mode: <http://kyiv-pravosl.info/dokumenty-vsepravoslavnoho-soboru/misiay> (last accessed: 07.03.2020) (in Ukrainian).
9. *Ontologija dialoga: metafizicheskij i religioznyj opyt [Ontology of Dialogue: Metaphysical and Religious Experience]* / Ros. in-t kul'turologii; Filos.-kul'turol. issled. centr "Jejdos". Glav. red. L. M. Moreva. SPb., 2002 (in Russian).
10. Fylypovych, L. *Tradytsiini Tserkvy Ukrainy v systemi mizhnarodnoho mizhrelihiinoho dialohu. [Traditional Churches of Ukraine in the System of International Interreligious Dialogue]*. E-resource. Access mode: <https://irs.in.ua/print/23727> (last accessed: 05.03.2020) (in Ukrainian).
11. Shishkov, A. (2017). Dva jekumenizma: konservativnye hristianskie al'jansy kak novaja forma jekumenicheskogo vzaimodejstvija. [The Two Ecumenisms: Conservative Christian Alliances as a New Form of Ecumenical Interaction]. *Gosudarstvo, religija, cerkov' v Rossii i za rubezhom, № 1*, 269–300 (in Russian).
12. Shohin, V. K. (1997). Dialog religij: ideologija i praktika. [Dialogue of Religions: Ideology and Practice]. *Al'fa i Omega, № 1(12)*, 281–295 (in Russian).
13. Colberg, K. Ecumenical Ecclesiology in its New Contexts: Considering the Transformed Relationship between Roman Catholic Ecclesiology and Ecumenism. *Religions, 2018, № 9 (10)*, 291–303 doi:10.3390/rel9100291.
14. Hovorun, C. Ecumenism: Rapprochement Through Co-Working to Reconciliation. *Religions, 2017, № 5 (8)*, 70–77. doi:10.3390/rel8050070.
15. Littlejohn, B. Believing in the Church: Why Ecumenism Needs the Invisibility of the Church. *Religions, 2019, № 10*, 104–118. doi:10.3390/rel10020104.
16. Wendlinder, A. Ekklesia and Ecumenism in the Body of Christ: Unity from the Ground-Up. *Religions, 2018, № 9 (12)*, 390–401. doi:10.3390/rel9120390.

Receive: April 30, 2020

Accepted: June 17, 2020